

Araştırma Makalesi

Kötücül Annenin Deli Dumrul'da İdeolojik ve Psikomitolojik Fonksiyonu

*Ideological and Psychomitological Function of the Malevolent Mother in Deli Dumrul*Ergin ALTUNSAK¹ Zehra KAPLAN²¹ Dr. Öğr. Üyesi, Aksaray Üniversitesi Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü, erginaltunsabak.ea0@gmail.com ² Dr. Öğr. Üyesi, Aksaray Üniversitesi Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü, zehra.bali@hotmail.com

Öz: Dede Korkut Oğuznâmeleri arasında mühim bir yere sahip olan Deli Dumrul Boyu, deliliği ile karakterize edilen tipi ve beklenilenin tam aksine oğluna can vermekten geri duran anne motifiyle oldukça ilgi çekici bir halk anlatısıdır. Üzerine yapılan disiplinler arası çalışmalar, bilinçdışı ve bilincin etkileşimiyle yapılan bu boyun; aşkınlaşmanın, insan bilincinin ve kültürlenme tarihinin öyküsü olarak okunabileceğini göstermektedir. İnsanın özleşme yolundaki anlam arayışında temel hedefi olan bilinç, bir ayırmaya dayalı olarak doğadan kopma ve kültürün alanına geçişle mümkündür. Bu çalışmada, doğa-anne eşitlemesi kurularak doğadan kopma ve anneye sembiyotik bağın kesilmesi ilişkilendirilmektedir. Bu yaklaşımdan hareketle çalışmada bilinçlenme, kimlik kazanma sürecinde annenin gönderici rolü ve bu rolün beraberinde gelen kötücüllük üzerinde durulmaktadır. Diğer taraftan dünyevi-tabiatçı, kan bağı dolaylı olarak anacıl Türklerin; uhrevi, babacıl ve dolaylı olarak ümmet bağlılığı olan yeni medeniyet dairesindeki İslamiyet'e geçişindeki öyküyle annenin tabiat alanının dışına çıkarak eril kültür alanına dâhil olmaya çalışan bireyin ruhsal çatışmasındaki öykü birlikte okunmaktadır. Bu eksende Deli Dumrul örneğinde oğluna canını vermeyerek kötücül(leştirilen) annenin edebî mahsullerdeki fonksiyonu da tartışmaya açılmaktadır. Böylece tabiat dairesindeki fonksiyonuyla özdeşleştirilen anneye ve babaya karşın yad kızının can vermeyi kabul edişyle bireyin yeni medeniyet dairesindeki kimliğini anacıl tabiatından uzaklaştırılarak kazanışına dikkat çekilmektedir.

Anahtar Kelimeler: Dede Korkut, Deli Dumrul, psikanalitik, anacılık, babacılık, bilinçlenme, kötücül anne

Abstract: Deli Dumrul, which has an important place among Dede Korkut Oghuznames, is a very interesting folk narrative with its type characterized by its madness and the mother motif that, contrary to expectations, refuses to give life to her son. Interdisciplinary studies conducted on it show that this narration, structured by the interaction of the unconscious and the conscious, can be read as the story of transcendence, human consciousness and the history of acculturation. Consciousness, which is the main target of man's search for meaning on the path to subjectification, is possible with a separation from nature and a transition to the realm of culture based on a separation. In this study, the separation from nature and the severing of the symbiotic bond with the mother are associated by establishing the nature-mother equation. Based on this approach, the study focuses on the sending role of the mother in the process of consciousness and identity acquisition and the malevolence that comes with this role. On the other hand, the worldly-naturalist, blood-bound indirectly maternal Turks; the story of the conversion to Islam in the new civilization circle, which is otherworldly, paternalistic and indirectly connected to the ummah, is read together with the story of the spiritual conflict of the individual who tries to get out of the mother's natural sphere and join the masculine cultural sphere. In this context, the function of the mother, who is malignised by not giving her life to her son in the example of Deli Dumrul, in literary products is also brought up for discussion. Thus, in contrast to the mother and father who are identified with their function in the natural world, the yad daughter's acceptance to give her life draws attention to the individual's gaining his identity in the new civilisation by being removed from his maternal nature.

Keywords: Dede Korkut, Deli Dumrul, psychoanalytic, maternalism, paternalism, consciousness, malevolent mother

Atıf: Altunsabak, E.; Kaplan, Z. (2025). "Kötücül Annenin Deli Dumrul'da İdeolojik ve Psikomitolojik Fonksiyonu". *Edebî Eleştiri Dergisi*. 9(2): 509-523.

DOI: 10.31465/eder.1706042

Geliş/Received: 25.05.2025

Kabul/Accepted: 15.07.2025

Yayımlı/Published: 27.10.2025

Extended Abstract

Just as there are many studies on the Dede Korkut Oghuznames, there are also many scientific studies on the Deli Dumrul tribe, which is one of these Oghuznames. In these studies, the tribes were examined in terms of motifs, types, structure and comparison with different narratives, and significant contributions were made to the research on the Dede Korkut Oghuznames. When it comes to Deli Dumrul specifically, it is seen that there are studies that have been carried out with an interdisciplinary approach, especially by going beyond the boundaries of literature. Because the story of Deli Dumrul has an important place in literature and folklore with its ideological and psychoanalytical aspects. Interdisciplinary studies on this subject show that this narrative, structured by the interaction of the unconscious and the conscious, can be read as the story of transcendence, human consciousness and the history of acculturation. What sets the Deli Dumrul narrative apart from other narratives, and which is the focus of our study, is that the malevolent mother can only be mentioned in this dimension. Therefore, this study starts from the relationship between transcendence, consciousness, identification, transcendence and the malevolent mother.

In a study to be conducted today in the context of Deli Dumrul and motherhood, the views and findings previously presented are important guides, but they also leave new studies facing the disadvantage of being a repetition or transfer of previous studies. Therefore, it is useful to first state the purpose, scope, limitations and differentiating aspects of this study. This study aims to deepen and exemplify the approaches of people such as Bilgin Saydam and Saffet Murat Tura, who stand out with their important works in the field of psychoanalysis, by using folk narrative pieces such as fairy tales. In this context, the aim of this study is to draw attention to the necessity of looking at the mother-son separation identified with the Deli Dumrul story with a holistic approach together with other narratives, to see the reflection of concepts such as 'self', 'consciousness' and 'identity' in literary products from folk narratives to contemporary literature, and to reveal the reasons for the 'malevolent mother' that stand out in the narratives in this context. Women and motherhood stand out as a central subject matter on which almost all discussions have been conducted since the earliest known history of humanity. In this study, first of all, a psychomythological reading of the transition from maternal to paternal period is made. Later, Deli Dumrul's transition from nature and mother to consciousness, his position against the father, who is the symbol of society and culture, but at this point, his transformation into evil due to the role of the mother as the sender, which is essential for consciousness, is particularly emphasized. Thus, a study is being conducted to clarify the psychological and ideological functions of the evil mother image highlighted in literary works in the example of Deli Dumrul, one of the folk narratives.

Ultimately, it is concluded that Deli Dumrul's mother requires a symbolic reading in her subtext, as she is constructed as malevolent mother compared to the mothers in other narratives. As a result of this reading; In this story, the mother takes a malicious position by not giving her own life for her child. This shows that the mother is not fulfilling social expectations. However, thanks to the mother's transition to a malevolent position, the son is able to create his own subjective identity in the symbolic order through the metaphor of the 'name of the father'. The mother's malevolence is necessary for the son to be born as an individual in the new paternal order. In this context, an ideological function is highlighted in the Deli Dumrul story, specifically the 'evil mother'. In this respect, motherhood, which is at the very center of human consciousness, is the primary area of the most serious conflicts, and in the Deli Dumrul myth, it also becomes an important area of conflict and questioning. In the Deli Dumrul story, the negative response given to the mother in order to make the separation of the son from his mother definite and the maliciousness he gains in this regard is an organized movement necessary for the institutionalization of the transition from nature to culture. In this context, the story of Deli Dumrul carries within itself the reflections of an important sociocultural transition period. It can be said that the story of Deli Dumrul is an indirect narration of the separation from the mother as well as the separation from the blood, the transition from worldliness to otherworldliness, from nature to culture, from nature to civilization, from unconsciousness to consciousness. After the father, the mother also did not die for Dumrul, and a symbolic expression was used to protest the 'maternal' period, that is, the past, through blood ties. With the foreign daughter's, that is, his wife's, wish to die for Dumrul, this opposition in terms of self-sacrifice, sacrifice and substitution

was brought to the forefront in terms of women and mothers. Deli Dumrul's separation from his mother and father and his entering into a new order with his wife, signifies the inclusion of a male hero who has come to the age of completion with a woman through marriage, who is maternal and under the influence of the natural realm, into the new field of civilization institutionalized by culture. At this point, the father was identified with his function not in the new civilization circle but in the natural circle.

Giriş

Dede Korkut Oğuznâmeleri üzerine yapılan pek çok çalışma olduğu gibi bu Oğuznâmelerden birisi olan Deli Dumrul boyu hakkında da çok sayıda kitap, makale ve bildiri mevcuttur. Bu çalışmalarda boylar; motif, tipler, yapı ve farklı anlatılarla karşılaştırılması bakımından ele alınarak Dede Korkut ile ilgili araştırmalara önemli katkılarda bulunulmuştur. Deli Dumrul özeline gelindiğinde ise bilhassa edebiyatın sınırlarının dışına çıkılarak disiplinler arası bir yaklaşımla gerçekleştirilmiş çalışmaların mevcut olduğu görülür. Bugün Deli Dumrul üzerine odaklanan bir çalışmada öncelikle başvuru kaynaklarından biri olan *Deli Dumrul'un Bilinci* (Saydam, 2019) adlı çok yönlü çalışma bunun en açık örneğidir. Özellikle Deli Dumrul ve annelik bağlamında yapılacak bir çalışmada, Bilgin Saydam'ın ortaya koyduğu görüş ve tespitler önemli birer yol gösterici olmakla beraber yeni çalışmaları onun görüş ve tespitlerinin bir tekrarı veya aktarımı olma sakıncasıyla da yüz yüze bırakılmaktadır. Dolayısıyla Saydam'ın Türk-İslam ruhu üzerine bir kültür denemesi yaptığı bu kitabında ortaya koyduğu düşünce üzerinden temellenen bu çalışmanın amacını, kapsamını, sınırlılığını ve farklılaşan yönlerini belirtmekte yarar vardır. Bu çalışmada; psikanaliz alanındaki önemli çalışmaları öne çıkan Bilgin Saydam ve Saffet Murat Tura gibi isimlerin ortaya koyduklarından hareketle onların Deli Dumrul hakkındaki yaklaşımlarının masal gibi halk anlatısı parçalarıyla da örneklendirilip derinleştirilmesi hedeflenmektedir. Bu çerçevede Deli Dumrul boyuyla tespitlenen anne-oğul ayrılığına diğer boylarla ve anlatılarla bütüncül bir yaklaşım ile bakılmasının gerekliliğine dikkat çekilerek halk anlatılarından çağdaş edebiyata doğru "kendilik", "bilinç" ve "kimlik" gibi olguların edebî mahsullerdeki yansımaları görmek ve anlatılarda dikkat çekici biçimde öne çıkan "kötücül anne görünümünün" bu bağlamdaki nedenlerini ortaya koymak amaçlanmaktadır. Kadın/annelik, insanlığın bilinen ilk tarihinden itibaren neredeyse bütün tartışmaların üzerinden yapıldığı merkezî bir öznellik konumuyla dikkat çeker. Bu çalışmada anacıl dönemden babacılığa geçişin psikomitolojik bir okuması yapılarak bir oğul olarak Deli Dumrul'un doğadan/anneden ayrılarak bilinç durumuna geçişi/toplum ve kültürün sembolü olan baba karşısında konum alışı, ancak bu noktada bilinçlenme için şart olan annenin gönderici rolü nedeniyle kötücüle dönüşmesi üzerinde özellikle durulmaktadır. Böylece edebî mahsullerde öne çıkarılan kötücül anne imgesinin halk anlatılarından olan Deli Dumrul örneğinde psikolojik ve ideolojik fonksiyonlarını belirginleştirecek bir çalışma ortaya konulmaktadır. Deli Dumrul boyunun bu evrensel ve çok yönlü muhtevası disiplinler arası bakış açılarını gerekli kılmakta bu gereklilikten hareketle söz konusu makale, halk anlatıları ve mitoloji üzerine çalışmaları olan bir yazar ile edebî mahsullerde annelik üzerine çalışmaları olan başka bir yazarın ortak görüşleriyle neticelendirilmektedir.

1. Dede Korkut'un Anlatı İmajında Deli Dumrul

Dede Korkut kitabında yer alan boylar arasında Deli Dumrul, hem kahramanın psikolojik yapısı hem de yardımcı tiplerin özellikleri bakımından en çok farklılık gösteren boylardan birisidir. Orhan Şaik Gökyay'a göre Deli Dumrul hikâyesi Kan Turalı boyu ile birlikte diğer boylardan ayrılan iki hikâyeden biridir. Buna ilişkin görüşlerini Gökyay şu şekilde aktarır:

"Deli Dumrul hikâyesi Kan Turalı hikâyesiyle birlikte Dede Korkut kitabındaki diğer on hikâyeden ayrılmaktadır. Bu iki hikâyede Hanlar Hanı Bayındur Han ve baş kahraman Salur Kazan'dan söz

edilmediği gibi öteki Oğuz kahramanlarının da adları geçmez. Bu açıdan bakıldığında, bu iki hikâye diğer hikâyelerin arasında yer almasına rağmen, onlardan ayrılmış durumdadır. Bu durum, iki hikâyenin ilk zamanlarda Dede Korkut ya da Salur Kazan hikâyelerinin bütününe girmeyip bu destanlara daha sonraki zamanlarda katıldıklarının bir kanıtıdır. Ama dış görünüşleri, üsluplar, öteki hikâyelerde okuduğumuz soylamalar ve hikâyelerin sonunda Dede Korkutun belli sözlerle ortaya çıkışı açısından bakıldığında, bu iki hikâye de Oğuzlar zamanından kalma ve Dede Korkutun çevresinde oluşan destanlar arasına sokulmuştur.” (2006: 1299).

Gökyay, Deli Dumrul’un *Dede Korkut* kitabındaki Oğuz destanına sonradan sokulduğuna ilişkin görüşlerini Deli Dumrul’un babasının adı Duha üzerinden Digenis’le ilişkilendirerek destekler (2006: 1302-1303). Ancak Muammer Kemaloğlu’nun Deli Dumrul boyuna ilişkin bir değerlendirmesine bakıldığında da bir boyun topyekûn bir kültürle, tarihî bir olayla, bir efsaneyle ilişkilendirilmemesi gerektiği ve bir boyda bu bahsedilenlerin hepsinin izlerinin bulunabileceği söylenebilir (2018: 26-27). Çünkü Gökyay’ın bahsettiği “yerine kendi canını vererek sevdiği insanı ölümden kurtarma” (2006: 1303) motifi mitolojik fonksiyonuyla anlatının esasını kuruyor ve başka kültürlerin anlatılarında yer alıyor olsa da anlatıların giriş veya sonuç epizotları gibi belirli kısımlar, anlatının icra edildiği topluluğun tarihî şahsiyet ve olaylarından izler taşıyabilmektedir. Deli Dumrul boyunun girişinde bahsedilen ve yahşı bir yiğidin öldüğü köprünün yamacındaki boyu, Yabgulu Oğuzların Horasan’a geçmek için bir İpek Yolu Köprüsü başında beklemeleriyle ilişkilendirerek bu bekleşmelerin destanlaştırıldığını ifade eden Kemaloğlu’nun (2018: 26-27) görüşleri yukarıdaki bahse oldukça açık bir örnektir.

Dede Korkut boylarının kahramanları, epitetler ve sıfatlar aracılığıyla yiğitlikleri ve eylemlerine gönderme yapıp övülerek yüceltilirler. Bunun yanı sıra kahramanın yardımcıları ve özellikle anneleri de fedakârlıkları ve yiğitlikleriyle ön plana çıkarlar. Boğaç Han’ın annesi ve Uruz’un annesi Boyu Uzun Burla Hatun bu fedakârlığı anlatı içerisinde en iyi şekilde temsil eden anne tipleridir. Buna karşın Deli Dumrul boyunda kahramanın sıfatı, “deli-dolu” vurgusu yapılarak görünüşte yiğitliğin övücüsü gibi dursa da annesinin diğer kahramanların anne tipiyle uyuşmaması kahramanın sıfatının da müspet manada olmadığını göstermektedir. Bu açıdan bu boyun kahramanının ilk başta aldığı “deli” sıfatıyla anlatı içerisinde edindiği psikolojik işleve bir gönderme yapılmaktadır. Bu nedenle Deli Dumrul’un “Deli” sıfatını ilgili eylem ve olgular dâhilinde ele almak üzere göz önünde bulundurmak gerekir. Öte yandan Deli Dumrul boyu, diğer boylarda yer alan Salur Kazan, Bayındır Han gibi isimlerin ve diğer Oğuz erlerinin görülmediği, iç oğuz ile dış oğuz çatışmaları veya Oğuzların kâfirlerle çatışmaları gibi toplumsal meselelerden çok uhrevî¹ bir çatışmanın ürünü olan bir boydur.

Deli Dumrul; Dede Korkut boylarında Deli Karçar, Deli Dünder, Deli Evren ve Deli Karabudak gibi deli sıfatıyla yer alan ancak deliliğiyle sadece epitetlerde kalmayan, boyun içinde aktif rol oynayan birisidir. Deli Dumrul’un başka bir boyda adıyla birlikte belirli eylemlerini de gördüğümüz Deli Karçar’dan farklı yönü ise Dumrul’un olduğu boya adını vermesi ve başkahraman olmasıdır. Ancak ikisinin de ortak noktası mite karşı gelmiş olmalarıdır. Mite bir temsilcisi niteliğinde olan Dede Korkut, Banı Çiçek’i kardeşi Deli Karçar’dan Bamsı Beyrek’e dilemeye gittiğinde Deli Karçar tarafından kovalanır. Deli Karçar Dede Korkut’a kılıç çalmaya çalıştığında eli yukarıda asılı kalır (Ergin, 2009: 126). Deli Karçar, Kam Pürenün Oğlu Bamsı

¹ Saffet Murat Tura *Şeyh ve Arzu* isimli kitabının “Deli Dumrul ve Dünyeviliğin Ötesi” adlı bölümünde uhrevilik kavramına açıklama getirir. Buna göre uhreviliği öte dünyalılık değil, dünyevilik ötesi anlamında kullandığını belirtir. Ayrıca dünyevilik ötesinin kimi mistik öğeler taşısa da kaçınılmaz olarak dinsel bir kavram olmadığını vurgular. İslam öncesi Türk inancı ile İslam’ı bu karşılıklı çerçevesinde dünyevilik ve uhrevilik bakımından Deli Dumrul masal-miti üzerinden yorumlar (Tura, 2022: 98-99).

Beyrek Boyı'nda Dede Korkut'a, verilmiş söze ve dolayısıyla mite bu davranışıyla karşı gelmiş olur. Deli Dumrul ise bir obada ölen yiğidin canını alan Azrail'e kafa tutarak mite karşı gelir. Her ikisi de mite karşı gelmenin yaptırımına uğrarlar. Dolayısıyla Deli Dumrul boyunu herhangi bir yönüyle ele alırken "Deli" sıfatını gözden kaçırmamak gerekir. Çünkü İsa Kocakaplan'ın da "Dede Korkut'un Delileri" başlıklı makalesinde ifade ettiği gibi:

"Bu hikâyede delilik güç, kuvvet, gözünü budaktan esirgememek yani korkusuzluk anlamında kullanılmıştır. Deli Dumrul deli akan bir sel gibidir. Gücünü ve arzularını kontrol etmeyi bilmez. Onun tek amacı ününün her yerde duyulmasıdır. Halbuki böyle bir güç makbul değildir. Zira insanı kibre götürür. Halbuki yine Dede Korkut kavlince, 'Tekebbürlük eyleyen Hak Taalâ sevmez.' Öyleyse bu maddî gücün denetim altına alınması, ona çeki düzen verilmesi gereklidir. Maddî bakımdan zirveye ulaşmış bir gücü ise ancak manevî kuvvetler denetim altına alabilir." (2004: 20).

Tüm bunlarla birlikte Deli Dumrul boyunu diğer boylardan ayrı kılan ve çalışmamızın da üzerine odaklandığı bir husus olan annenin kötücüllüğünden sadece bu boyda bahsedilebilmesidir. Çünkü Aygün Aliyeva'nın da bahsettiği gibi Dede Korkut'ta "Kazan beyin hanımı Burla Hatun ve Dirse Han'ın hanımı evlatları zor durumda olduklarında harekete geçerek bir savaşçı misali bütün zorlukları aşarak çocuklarının yardımına koşan cefakâr anne timsalidirler." (2020: 111). Bu annelerin cefakârlığına karşın Deli Dumrul'un annesi oğluna can verecek olmaktan geri durmuştur. Oysa "Anne-lik, sarar/sarmalar, ısıtır, besler, yatıştırır, yani tüm eksiklikleri giderir; 'tamamlar.'" (Saydam, 2019: 82). Kadına yönelik en genel kabul olarak görülen annelik, "kadınlığın en temel deneyimlerinden biri" (Akgün, 2017: 24) olarak öne çıkar. Welldon'ın deyişiyle; "Pek çok kadının, kadınlığı hakkında anneliğinden ayrı bir benlik bilgisi edinmesi, elde edilmesi neredeyse olanaksız bir lükstür. Bunun nedeni belki de, erkeklerin aksine kadınların hem zihninin hem de bedeninin annelikle içiçe olmasıdır." (2001: 29). Anne, çocuk için başlıca güven kaynağı olması yanında zorluklar karşısında ilk sığınaktır. Jung'un öne çıkardığı özellikleriyle; iyi olan, bakıp büyüten, taşıyan, büyüme, bereket ve besin sağlayan, kaçınılmaz olandır (2003: 22). Alsaç'ın bahsettiği üzere:

"Anne arketipi her insanın hayattaki ilk algısıdır; besleyen, büyüten, içine alan, koruyan imgedir. İnsan, dünyaya gelir ve çevresiyle iletişime geçer. Kişi, dış dünya ile iletişime geçmeden önce gizli bellek kalıntılarını, evrensel düşünme biçimini anne imgesinde kazanır. Çünkü duygusal yönü güçlü bir bağ kurarak burada varlığını sürdürür ve kendini dış dünyaya hazırlar." (2018: 96).

Anacıl dönemde kadın, doğurganlığıyla yaşamın sonsuzluğunu sağladığına inanıldığı için toplumda üstün bir yere sahip olmuştur. Kuşçan, söz konusu kutsiyeti; "Yaratıcı dişil güç ile özdeşleştirilen kadın, toplumsal hayat içinde son derece saygın bir konumda idi. Bu saygın konum, kadının doğurma yeteneğinden, doğanın yenilenme gücüne tapınma olgusundan ve yaşam-ölüm ve yeniden doğuş gizemine duyulan ilgiden kaynaklanmakta idi." (2015: 34) ifadeleriyle açıklar. Henüz özel mülkiyet düşüncesinin oluşmadığı bu avcılık-toplayıcılık döneminde hiyerarşi de söz konusu değildir. "Antropologların saban tarımı ile babasoyluluk ve ataerkil arazi mülkiyeti arasında çok önemli bir ilinti olduğunu düşünmeleri" (Berktaş, 2009: 41), üretim ilişkilerinin değiştiğini gösteren toplayıcılıktan tarımsal üretime geçiş, rollerin yeniden tanımlanmasına yol açarken mülkiyet ve iktidar kavramlarını ortaya çıkarmış, böylelikle erkek, kendisine izafe ettiği "güç"le buluşmuştur. Bu hususta Kaplan'ın da belirttiği gibi önceden kadının doğurganlığına yüklenen "güç/iktidar" bundan sonra erkeğin eline geçer. Kadının yeri, erkek karşısında soyun devamını sağlayacak çocuklar doğurma ve biyolojik varlığın devamına, tekrara ve tüketime dayalı rollere geriler. Toplumda üstün bir konuma sahip olan kadın, artık "anne" olarak bu biyolojik sorumluluğun getirdiği görev alanına çekilir (2021: 14-15).

Deli Dumrul'un annesi, iyicil anne motifinin dışına çıkarak biyolojik anneliğine göndermelerle yüklü "Tokuz ay tar karnumda götürdüğüm oğul! / Tolama beşiklerde beledüğüm oğul! / On ay deyende dünya yüzüne getürdüğüm oğul! / Tolab tolab ağ südümi emzirdüğüm oğul!" (Tezcan ve Boeschoten, 2012: 120) soylaması ile seslendiği oğluna canını vermeye gönüllü olmaz. Psikanalitik bağlamda "ilksel sevgi nesnesi", "tamlik hazzı veren", "bütünleyen" annenin oğlu yerine şaşkırtıcı biçimde kendi canını öncelemesi bu noktada ciddi bir çatışma alanı yaratırken esasen sembolik bir anlamla yüklenir. Bu yönüyle insan bilincinin tam da merkezinde bulunan annelik, en ciddi çatışmaların ilksel alanı olduğu gibi Deli Dumrul Boyu mitinde de önemli bir çatışma ve aynı zamanda sorgulama alanına dönüşür. Genel bir bakışla; kadın ile erkek doğa-kültür karşıtlığıyla birbirinden ayrıştırılırken kadın doğayla özdeşleştirilir, erkek ise kültürün alanındadır. Nitekim ilk çağlardan günümüze değin dişil ve eril;

"bilinçdışı/bilinç, duygu/akıl, imge/dil, sezgi/bilgi, karanlık/aydınlık, şefkat/şiddet, [...] madde âlemi/mâna âlemi, belirsiz, başına buyruk oluş/belirli, kurala uygun oluş, esneklik/katılık, çok işlevli oluş/sınır çizme, dışarıda bırakma, içe alma/dışarıda bırakma, içe atma/ dışavurum, hassas/duyarsız, kırılğan oluş/dayanıklılı oluş, uzlaşmacı oluş/rekabetçi oluş, besleyen, büyüten oluş/savaşçı oluş" (Öncü, 2017: 41).

gibi ikilikler üzerinden düşünülmüştür. Karaca'nın dikkat çektiği üzere dinsel inançlar ve mitoslardaki değişimler eril-dişil farklılığını oluşturmaya başlamıştır (2019: 17). Deli Dumrul Boyu'nda doğanın temsilindeki annenin can vermeyişi; kendisi gibi mitik anlatılarda oğlun annenin koruyucu alanından çıkarak kendi öznelliğini yaratması, kültürün alanına dâhil olması, bilinçlenme yoluyla içkinliği aşkınlığa dönüştürmesi için şarttır.

Mitler, doğadan kültüre doğru bir ayrışma sürecini içine alan bir aşkınlık deneyiminin taşıyıcısıdır, bu hâliyle de görünenin dışında pek çok örtük anlamla yüklenir. Bu minvalde Deli Dumrul Boyu da önemli bir sosyokültürel geçiş döneminin yansımalarını bünyesinde taşır. Mehmet Kaplan, "Deli Dumrul Hikâyesi, beşerî ve maddî kuvvetin ilahî ve manevî kuvvet karşısında mağlup oluşunu anlatır." (2006: 24) demektedir. Benzeri görüşleri Saffet Murat Tura'nın İslam öncesi Türklerin inancının İslam'la karşılaştırıldığında tamamen dünyevi olduğunu belirtmesinde görmekteyiz (2022: 99). Buradan bakıldığında Deli Dumrul anneden kopmakla beraber kandan ve beşerden kopmanın, dünyevilikten-uhreviliğe, doğadan-kültüre, tabiat-tanrıya, bilinçsizlikten-bilince geçişin dolaylı bir öykülemesidir. Jung'un görüşleri çerçevesinde kendini tanıma ve bireyleşme sürecinin merkezinde anne vardır. Nitekim bireysel bilinçlenmeyi önemli gören ve kişinin bilinçlenme serüveninde arketiplere başvuran Jung, kuramının merkezine 'anne' arketipini koyar:

"Arketipin taşıyıcısı öncelikle kişisel annedir, çünkü başlangıçta çocuk onunla tam bir ortaklık, bilinçdışı bir özdeşleşme içindedir. Anne, çocuğun hem fiziksel hem de psikik önkoşuludur. Ben bilincinin uyanmasıyla ortaklık yavaş yavaş ortadan kalkar ve bilinç, bilinçdışıyla zıtlasmaya başlar, ki bu da bilincin önkoşuludur. Böylece ben ve anne ayrımı oluşur." (2003: 38).

Kemaloğlu'nun buna ilişkin görüşlerini Saydam şu ifadelerle aktarır:

"Deli Dumrul Boyu'nu Analitik Psikoloji (C. G. Jung) kuramıyla bağlantılı olarak gözden geçiren Kemaloğlu, Deli Dumrul'un, erişkinliğe geçiş döneminin sancısını ve kimlik bunalımını yaşayan bir 'deli' kanlı prototipini karşıladığını vurgulamaktadır. Dumrul'un başından geçenler, çocukluğun ana-baba karmaşalarının çözülmesini, 'gölge' ve 'anima'nın bütünleştirilmesini, ana-babadan bilinçli bir ayrışma ile birlikte ruhsal (yeniden-) doğumu ve çoktanrılı ruhsal dizgeden, tektanrılı döneme geçilmesini öykülemektedir." (2019: 152).

Bilgin Saydam ise Deli Dumrul'un şahsında, İslamiyet ve İslami inanç sistemiyle yeni yeni tanışan Türklerin, bu yabancı değerler ve kurallar manzumesini benimsemeye başladığı

zorlukların dile getirildiğini ifade ederek öyküyü bu varsayımın ışığında göçebe animistik-şamanistik (çok tengri'li) Türklerin, tektanrı inanca geçme, yani İslamlaşma sürecinin bir yansıması olarak ele aldığını belirtir (2019: 155).

Her şekilde Tura'nın (2022: 99) Türklerin inancının dünyevi olduğu görüşü dâhilinde Deli Dumrul boyu; dünyevi-tabiatçı, kan bağılı dolaylı olarak anacıl Türklerin uhrevi, babacıl ve dolaylı olarak ümmet bağılılığı olan yeni medeniyet dairesindeki İslamiyet'e geçişindeki öyküyle annesinin tabiat alanının dışına çıkarak eril kültür alanına dâhil olmaya çalışan bireyin ruhsal çatışmasındaki öyküyü birleştirmektedir.

2. Anne-Babaya Bağlı: Deli Zamanlar

Deli Dumrul'a babasının ve hemen sonrasında annesinin can vermeyişini, “yerine kendi canını vererek sevdiği insanı ölümden kurtarma” motifinin yeniden bir gösterimi olarak okumanın yanı sıra bunun alt metninde karşılık bulan psikomitolojik ve ideolojik fonksiyonları da göz önünde bulundurarak çözümlenmek gerekir. Deli Dumrul'un annesinden daha önce babadan can istemesine ilişkin olarak Gürol Pehlivan, “Anlatıda Deli Dumrul, önce babasından can ister, niçin?” (2019: 113) sorusunu sorar ve konuya şu ifadeleriyle izah getirir:

“Burada anlatıcının bu sahnede dinleyiciler üzerinde bırakmak istediği etkiyi göz önünde bulundurmak gerekiyor. Doğal olarak anlatının nasıl sonuçlanacağını bilen ozan, sahneyi ‘yineleme kuralı’na uygun olarak, dramatik etkisi en yüksek olacak biçimde kurgulamıştır. Bu bağlamda baba, anneye göre daha az şefkatli olarak düşünülür. Dolayısıyla ilk başvuru odur. Ancak olumsuz cevap verir -ki dinleyicilerin beklentisine de uygundur. Çünkü hatırlanacağı üzere Deli Dumrul, ana ve babayı birlikte anmıştı. Baba, canını verse, anneyi anmak anlamsızlaşır. Bu da bize önce canı niçin babasından istediğini açıklamaktadır.” (2019: 113).

Muvaffak Duranlı, Deli Dumrul ilk önce babasının yanına giderek ondan canı için can istediğinde Dede Korkut anlatmalarında olay örgüsünün klasik anlatımın dışına çıktığından bahseder. Duranlı, gerçekte olay örgüsünü bilmeyen herhangi bir okuyucunun kahramanın ilk önce annesinden can isteyeceğini düşünebileceğini ifade ederek genel kültür kodlarımızda annenin, çocukları için can veren birey olarak yer aldığını belirtir (2015: 47). Buna rağmen önce babadan can istenmesini ise şu görüşleriyle dile getirir: “Biz, anlatıda ilk planda babanın yer almasını eski toplumsal yapıda erkeğin yaşlanarak, bir kadın gibi ölmeme isteğinin yansıması olarak düşünmekteyiz. Kahraman bu nedenle ilk olarak babasından canı yerine can vermesini istemektedir. Babadan alınan olumsuz cevap, Deli Dumrul'u annesine yöneltir.” (Duranlı, 2015: 47). Asena Tokgözlü de ataerkil toplum göstergesi olarak anne yerine babadan canını istemeye giden kahramanın belki de annesinin canını feda etmek konusunda bir an bile tereddüt yaşamayacağını düşündüğü için annesini son çare olarak gördüğünü belirtir (2021: 305). Esasında bu süreçte önce babadan can istenmesi Duranlı'nın vurgu yaptığı bir babayı yüceltmek yerine Pehlivan'ın belirttiği gibi ozanın sahneyi “yineleme kuralı’na uygun olarak, dramatik etkisi en yüksek olacak biçimde kurgulamış” olmasından kaynaklıdır. Bununla ilgili Deli Dumrul'un ideolojik yaratımına uygun bir diğer husus ise Kamal Abdulla'nın “geçmiş-hâl karşıtlığı”nı (2019: 52) gösterebilmektir. Anne ve baba bu sahnede karşıtlığın geçmiş kısmında birleştirilip her ikisinin de biyolojik, doğal fonksiyonuna gönderme yapılarak kan bağı üzerinden “anacıl” döneme yani geçmişe bir protesto gerçekleştirilir. Buna karşın yad kızına can verdirilerek “hâl”in hem aktarıcı hem de dinleyici tarafından yüceltilmesi ve tasdik edilmesi sağlanmaktadır. Kısaca anlatının bu kısmında baba esasen yeni medeniyet dairesindeki değil tabiat dairesindeki fonksiyonuyla özdeşleştirilir.

Nitekim baba can vermemiş olsa da annenin kamu vicdanında can vermesi daha makul bir beklenti olmaktadır. Dolayısıyla diğer halk anlatılarında karşılaşılan kötücül anne tipinin veya anne tarafından ihanete uğramanın nedenine yönelik bir sorgulama da Deli Dumrul örneğinde açıklanabilmektedir. Çünkü Deli Dumrul, tabiat-dünyevi-bilinçdışı deliliğinde ve öz annesinde temsil ederken medeniyet-uhrevi-kendilik ve bilinç gibi olguları yad kızında sembolleştirmektedir. Çünkü Cebeci'nin bahsettiği gibi “Anaerkil dinde anne ile çocuk bir bütün oluşturur.” (2022: 162). Anlatıda babanın yanında annenin de oğluna can vermeyişi sembolik bir anlama karşılık gelir. Anne ve baba eskiyi temsil etmeleri bağlamında kan bağı ile özdeşleştirilmiş, ancak yad kızının can vermesiyle özveri, fedakârlık ve yerine geçme bakımından bu karşıtlık kadın ve anne özelinde ön plana çıkarılmıştır.

Erkeğin annesinden ve babasından ayrılıp eşiyile yeni bir düzen içine girmesi halk anlatılarında değişik şekillerde görünen bir motiftir. Bu motifin kökenleri Eski Ahit'te de kendisini göstermekte ve kadının yaradılışıyla ilişkilendirilmektedir. *The Old Testament A Historical and Literary Introduction to the Hebrew Scriptures* adlı kaynakta Eski Ahit'te geçen kadının yaratılış miti şu şekilde aktarılır:

“Bir antropomorfizm kümelemesinde, Rab Tanrı, erkeğin yalnız olduğunu fark ederek, bir tür deneme yanılma yoluyla tüm hayvanları ve kuşları onun için potansiyel eşler yapar, ancak hiçbirini uygun değildir. Son olarak, bir anesteziist gibi, Rab Tanrı adamı derin bir uykuya yatırır; bir cerrah gibi, kemiklerinden birini çıkarır ve kesiği kapatır ve sonra, bir inşaatçı gibi, kemiği bir kadına dönüştürür... Bu yüzden, anlatıcı bize şunu söyler: “Bir adam annesini ve babasını terk eder ve karısına sarılır ve onlar tek beden olurlar.” Kadın aslen erkeğin bir parçası olduğu için, ikisi bir araya gelmeye çalışmaktadır. Bu, heteroseksüel çekimin gücünü açıklar.” (Coogan ve Chapman, 2018: 37-38).

Bu yaratılış kökeninden hareketle erkek kendisini tamamlamak istercesine anne ve babasından ayrılır ve eşiyile yeniden vücut bulur. Esasında erillğe bir giriş töreni olan evlilik ritüellerine de bu gözle bakıldığında erkeğin yeni düzeninde eskiye olan başkaldırısının, dolaylı yollardan kendiliğini bulmasının en makul sembolik hikâyesi okunabilir. Ritüellerin geçiş fonksiyonu göz önüne alındığında mitolojik bağlamda evlilik; bir kadınla tamamlanma çağına gelen, anacıl ve tabiat alanının etkisi altında olan erkek bir kahramanın kültürün kurumsallaştırdığı yeni medeniyet alanına dâhil oluşunu imler. Dolaylı olarak evlilik, anneden ayrılmayla bir kadından ayrılıp başka bir kadınla birleşmenin üzerinden erkeği anacıl tabiatından uzaklaştırıp kültürün bir parçası hâline getirerek kimlik kazandırma fonksiyonunu da işler.

Erginlenme aşamasındaki kahramanın evlenmek için aşması gereken engeller, geçmesi gereken tuzaklar² tümüyle bu geçişin çetrefilli bir öyküsünü teşkil ederken kahramanın bilinçsizlikten bilinç durumuna geçişi ve birey olma yolunda kendi kimlik inşası için en ideal yoldan birisini, yani annenin kuvvetli etki alanından başka bir kadın (eş) aracılığıyla çıkışını sağlamaktadır. Kahramanın bu yolculuğundaki görevler ne kadar zorlu ise kahramanın kendiliği ve bilinç durumu da o denli sağlamlaşmakta ve iradesi pekişmektedir. Aksi hâlde kahramanın kültürün çıkmazlarında döneceği ilk yer anacıl alanı olacak, bu da birey-toplum, doğa-insan ve tabiat-medeniyet ikilemini tekrarlayacak, kozmosu hem bireysel hem toplumsal anlamda tekrar kaosa dönüştürecektir.³ Öte yandan anneye yaklaşmak Saydam'ın bahsiyle;

² Kurgu içinde anlatı kahramanlarının önüne çıkarılan engeller ve bu engelleri aşmak için verdikleri mücadeleler, bireyin biyolojik bir varlıktan toplumsal bir varlığa dönüşürken kültürel gerçekliğe bağlı olarak yasa ve yasaklarla karşılaşması ve bu karşılaşmadaki uyumsuzluğu aşması koşuluyla kendi kimliğini yaratabilmesine de karşılık gelir.

³ Mitlerin psikososyal ve sosyokültürel çözümlenmesinde psikanaliz, kullanılabilecek en gelişmiş kuramlardan biridir ve psikomitolojinin alt dalıdır. Metinde sözü edilen durum psikanalitik bağlamda Lacan'ın görüşleri üzerinden şöyle

“Kadın anaya yaklaşmak, erkeğin kendi zayıflığını kabul etmesi anlamına geliyordu; zira kadın anasının desteği olmadan anacıl erkek bilinci gerçekten zayıftı; kadın ana ise çok güçlüydü; anacıl yönelimin varoluş nedeniydi. ‘Umay’a yaklaşmak, benimsenmesi gereken babacıl yönelimin tamamıyla sönmesine neden olabilirdi.” (2019: 231).

Bilincin oluşması ve gelişmesi için annede temsil bulan dişil kökenden babada temsil bulan eril babacıl düzene geçiş belirleyicidir. Anneyle olma ve anneyle bütünleşme, bir tamlanmayla değil kendi olamama durumuyla sonuçlanır. Nitekim “Ataerkil toplumlarda özne olabilmek için anne bedenini reddetmek gerekir.” (Durudoğan, 2009: 66). “Kültürel yaşamın düşmanıdır ölüm; yani anneye dönme. Eğer anne ile dolayimsız hazzın yasağı olmasa, biyolojik varlık kültürel ‘özne’ye dönüşmez.” (Tura, 2016: 65). Rollo May’in destekleyici ifadesiyle; “Anne ile fiziksel bağın yanında psikolojik göbek bağı” (2018: 117) kesilmediği takdirde aşkınlık ve bilincin dolayısıyla kültürün ortaya çıkışı da mümkün olmaz. Dolayısıyla insanın psişik yapısıyla kültürün oluşumu arasında doğrudan bir bağlantı vardır.

3. Kendiliğinin Kıyısında Dumrul’un Annesi

“Dede Korkut Hikâyeleri’nde Anne Arketipi” adlı çalışmasında Melike Yalçın diğer boylardaki anne tiplerinin eylem ve tutumları üzerinden hareket ederken Dede Korkut Hikâyeleri’ndeki annelerin hep koruyan, kollayan, evladının canını kendi canından bile öte tutan tipler olduğunu fakat bir tek Deli Dumrul’un annesinin bu özelliklere sahip olmadığını belirtir (2021: 74). Bu durum, Deli Dumrul’un annesini hikâyenin bağlamında diğer annelere kıyasla kötü gösterebilir. Ancak Dede Korkut anlatmalarının dışına çıkıldığında Deli Dumrul’un annesi için “kötücül anne” nitelmesi yapılabilir mi sorusunu sormak gerekir.

Bazı masallardaki anne tipleri Deli Dumrul’un annesi ile karşılaştırıldığında oğula can vermek bir tarafa oğlunun canını almaya çalışmasıyla kötücüllük noktasında oldukça ileri giden bir imajla çizilmektedir. Örneğin; “Çengi Güzeli masalında öz anne, oğluna hazırladığı yiyecekleri onu öldürmeye çalışır.” (Kasımoğlu, 2022: 749). Yine başka bir Anadolu masalı olan “Bir Garının Oğlu” masalında anne, dev ile plan yaparak öz oğlunu öldürmeye çalışır (Önkol, 2023: 16). Genellikle masallarda kötü anne, üvey anne üzerinden temsil edilmesine karşın çocuğun öz anne tarafından kötülüğe uğraması ancak sözü edilen anacıl yönelimin önünün kesilmeye çalışılmasıyla izah edilebilir. Masalların inandırıcılık gayesi gütmemesi, en başından çeşitli formellerle gerçek olmadığını belirtmesi de masallardaki bu tür sembolleştirmelere fırsat tanır. Bireyin gerçekte annesinden kötülük görmese de masalda anneden hayali bir kötülüğü yaşamaması

okunabilir: Freud, Oidipus kuramında çocuğun anne ve babası ile ilişkisi dolayımında “kendi benini inşa etme” sürecine yönelik ilk temel bilgileri verir. Lacan, onun kuramından yola çıkarsa da görüşleri çeşitli yönlerde farklılaşır ve kimlik oluşum sürecine dair yeni düşünceler ortaya koyar.

“Lacan, Freud’un kuramındaki düşünce sistemini geliştirerek imgesel, simgesel ve gerçek düzen/alan üzerinden bir açıklama yapar. İmgesel düzen, dil ediniminin öncesindeki bireyin ben dünyasını ifade eder. Haz ilkesinin devrede olduğu bu dönemde bebek anneyle bir aradadır ve imgesel düzende anne hâkimdir. Egonun şekillenmeye başladığı ayna evresi de bu döneme denk gelir. Annede doyuma ulaşan bebek diğer taraftan annenin ayna görevi gördüğü bu dönemde farklı taraflarını keşfeder. Freud’un id evresini karşılayan bu dönemde, bebek beslendiği anne memesi ve sesinin kendinden ayrı şeyler olduğunu fark ederek kendilik algısı geliştirmeye başlar. Diğer taraftan bu nesnelere objektif petiti a’ya, yani arzulanana eksik nesnelere dönüşür. Bebek, bunlara sahip olan anneyle bütünleşmekten haz alırken, bunların kendindeki eksiklik sembolleri olduğunu anladığında yadırgama ve yabancılaşma yaşar. Tamlığa ulaşılan anneden ayrı bir varlık oluşumunu fark edildiği evre, imgesel dönemdir. Lacan’ın simgesel kavramı, Freud’un Oidipus kompleksi dönemine karşılık gelir. Çocuk simgesel düzene geçince anneyle ulaştığı hazzın süreğenliğinden uzaklaşır, eksiksiz mutluluğu ifade eden Nirvana’nın kaybı ile kültürün alanına adım atar. Burada yasa ve yasaklarla, yani simgesel düzenin temsilini sağlayan dil ile karşılaşır. ... Lacan’a göre, imgesel alandaki tamlik, kültürün düzenine geçiş öndeki büyük bir engeldir. Dolayısıyla imgelele dönme yani anneye dönerek onunla bütünleşme, kültürün düzeninden kopmak, ölüm demektir. Çocuğun anneyle olan devinimsiz mutluluğu, dolayimsız hazzı yasaklanmazsa çocuk imgeselden çıkamaz ve simgesel alanda kültürel bir özneye dönüşmez. Lacan’a göre çocuk, Oidipus kompleksi aracılığıyla kültürel düzene geçerek sosyo-kültürel bir özneye dönüşmektedir.” (Kaplan, 2021: 259-260).

bireyleşme eğilimini artırma amacını taşır. Ancak Deli Dumrul gibi masal formundan uzak türlerde bu uzaklaştırma ve bireyleştirme süreci daha temkinli gerçekleştirilmekte, anne tarafından oğula can verilmeyerek daha yumuşak bir geçiş sağlanmaktadır. Yad kızının can vermeye razı oluşuyla da annenin esasında yapmamış olduğu fedakârlık üzerine daha fazla dikkat çekilip annenin can vermeyişi dramatikleştirilerek anne dolaylı yollardan kötücülleştirilmiş olur. Ancak sözü edilen masalarda ise annenin doğrudan oğlunun canını almaya çalışmasıyla annenin kötücüllüğü bütünüyle açığa çıkarılır. Bu noktada Deli Dumrul'un annesi kötücül anne ise Deli Dumrul'un kimliklenmesi, bireyleşmesi, bilinçlenmesi kısaca deliliği terk edip akıllanmasıyla annenin kötülüğü arasındaki ilgiyi sorgulamak gerekir.

Burada anne, oğluna can vermeyi kabul etmeyişiyle geleneksel anne imajının dışına çıkarken kötücüllük üzerinden kurgulanması noktasında âdeta bir kurbanı simgeler. Olumsuzlanan bu tercihiyle Deli Dumrul'un annesine âdeta günah-ceketi⁴ (Estes, 2017: 422) giydirilir. “Kurban bir günah keçisidir. ... Günah keçisi terimi, aynı anda hem kurbanların masumiyetine, hem onlara karşı gerçekleşen kolektif kutuplaşmaya hem de bu kutuplaşmanın kolektif ereğine işaret eder.” (Girard, 2005: 55-56). Bu çerçevede annenin günah keçisi seçilerek doğadan bilince doğru seyreden kimlik kazanma durumunda bireyleşme ve toplumsal bir özneye dönüşümün merkezinde konumlandığı görülür.

Oğuz Cebeci *Psikanalitik Edebiyat Kuramı* adlı çalışmasında “Kimlik duygusunun gelişmesi için psikolojik anlamda, çocuğun en azından annesinden ayrılması gerekmektedir. Bu aşama başarılammışsa, gerçek bir kimlik duygusunun ortaya çıkması da mümkün olmayacaktır.” (2022: 79) ifadesine yer verir. Cebeci'nin bu ifadeleri, anlatı evreninde kimlik ve bilinç kavramları birbirlerine tekabül etmekte midir sorusunu akla getirir. Çünkü daha medeni dairenin bildiği ölüm meleğini tanıyamayacak kadar bilinçsiz olan Dumrul, bu noktada aynı zamanda kimliksiz bir birey formunu göstermektedir. Anlatı burada ayrıca kimliğin yeni inanç sistemiyle edinilebileceğine yönelik ideolojik bir işlev yüklenmektedir. Yine aynı yerde Cebeci, psikolojik açıdan sorunlu kişilerin diğer insanlardan farklı olarak kimlik konularına yöneldiklerini de vurgular (2022: 79). Bu durumda Dumrul'un “Deli” sıfatını almış olması da bu anlatının psikoloji, kimlik ve inanç arasındaki ilgisini açıkça kurmaktadır. Henüz kendilik bilinci oluşmamış, kimliğini kazanamamış ve medeniyet dairesine girmemiş bir bireyin aklını başına alması, kâmil insan olmasının serüvenini izah eden bu öykünün başında kahraman, bu nedenle kuru çay üzerine köprü kuracak kadar delidir.

Cebeci, Lichtenstein'in utançla ilgili görüşlerini verdikten sonra karakterlerin karşı karşıya kaldığı utanç verici durumlar sonrasında bir karakter dönüşümüne uğradığına dikkat çeker. Sözü edilen dönüşüme uğramış karakterlerin incelenmesinin ilginç sonuçlar vereceğini belirterek Lichtenstein'in dönüşüm (metaformoz) ile kimlik sahibi olma konusundaki görüşlerini belirtmesinin ardından özetlemesinde şöyle bir ifadeye yer verir: “Metamorfoz fikrinin altında, çocuğun annesiyle olan ilk sembiyotik birliğine geri dönme isteği vardır. Buna karşılık söz konusu istek insanların içinde bulunduğu sosyal sistemlerin gerekleriyle şiddetli bir çatışma hâlinindedir.” (2022: 99). Bu görüşlerden hareketle bir Deli Dumrul okuması yapılacak olursa; Azrail'i tanımayıp onunla savaşa kalkıp ardından da yenilerek utanılacak duruma düşen Deli Dumrul, başkalaşımın da eşiğine gelmiştir denilebilir. Babadan ve anneden can bulmayarak bu eşiği atlayan Dumrul'un bilinçlenmesinde esas vurucu nokta ona yad kızının can vermesi olmuştur.

⁴ Günah-ceketi kavramını Estes kadının günah-keçisi yapıma deneyimini ifade etmek için kullanır. Günah-ceketi; resimle, yazıyla, ona iğnelenmiş ve dikilmiş her türlü şeyle bir kadının hayatında katlandığı tüm hakaretleri, tüm lekelemeleri, tüm küfürleri, tüm travmaları, tüm yaraları, tüm yara izlerini ayrıntılarıyla anlatan bir ceketir.

Çünkü yad kızı Deli Dumrul'un hiç ummadığını gerçekleştirmiştir. Dumrul'un deli başında pek çok soru işaretini ve şüpheyi doğurmuştur.

Deli Dumrul'un bu sembiyotik bağı kesmesi için yad kızının yanı sıra Dede Korkut'un diğer boyları da onun kendiliğinin kıyısına varmasına örtük planda destek olur. Nitekim sözü edildiği üzere Dede Korkut boylarında annenin kötücüllüğü sadece Deli Dumrul'un karşılaştığı bir durum değildir. Boyların en çileli kahramanlarından birisi olan Beyrek ve Oğuzların Hanı Bayındır Han'ın güyegisi olan Salur Kazan, Kazan'ın dayısı Aruz tarafından ihanete uğradığında kötülüğün anne tarafından gelmiş olduğu ön plana çıkarılır. Annenin ve anne tarafının kötülüğüne karşın yad kızından gelen fedakârlık bütün ezberleri bozar ve Deli Dumrul için kimlik kazanım sürecinde derin bir geçiş serüvenini başlatır. Cebeci, buna Dumrul'un genital döneme geçişinin bir sembolü olarak bakar (2022: 470). Yad kızlarından yardım görme Dede Korkut anlatmaları izinde ilerleyen Türk anlatı geleneğinin yaygın bir motiftir. Beyrek gibi Şenlik'in Latif'i de yad kızından yardım görür. Dumrul'un icra bağlamına bakılacak olursa eşinin can verme isteği başka anlatılardaki yad kızının sempatisini topluma kazandırma arzusudur. Yukarıda Deli Dumrul'un babadan can isteyişinin nedenine değinilirken Pehlivan'ın "Baba, canını verse, anneyi anmak anlamsızlaşır." (2019: 113) ifadeleri burada daha derin manasını bulmaktadır. İlk anne canını vermeyi kabul etse yad kızının anlatı içinde böylesi bir konum alması mümkün olmaz, onun anlatıdaki işlevi anlamsızlaşır. Can vermeyişi ile anne, kötücül anne konumuna taşırken yad kızı idealize edilmektedir. Dolayısıyla kendilik bilinci ve kimlik kazanma serüveninde bireyi anacıl inanış dairesinden çıkarıp babacıl-eril medeniyet çevresine adapte etme ideolojisinin bir parçası olarak okunabilecek Deli Dumrul boyunda annenin can vermemesine karşın yad kızının can vermesi; kan bağıyla dolayısıyla anacıl çevreyle olan bağlantıyı koparmanın bir politikası olarak anlatıda yerini almıştır. Diğer boylara bu bakış açısıyla bütüncül bakıldığında Aruz Koca'nın Kazan'ın dayı tarafı olması ve ihanetin de Beyrek'e "İç Oğuz Taş Oğuz Asi Olub Beyrek Öldüğü Boyını Beyan Eder" (Tezcan ve Boeschoten, 2012: 189) adlı boyda Kazan'ın dayı tarafından gelmesi bu ideolojinin tamamlayıcı bir epizodu olarak okunabilir. Kamal Abdulla, *Gizli Dede Korkut* adlı kitabında geçmiş ve hâl karşıtlığı üzerinde dururken bu konuda şu şekilde görüş belirtmektedir:

"Destanda anlatıldığına göre Aruz Koca, Salur Kazan'ın dayısıdır. Ana tarafından akrabalık, insan topluluklarının geçtiği karmaşık gelişme yolunun ilk zamanlarında özel bir öneme sahipti. Dayı ile kız kardeşlerin oğulları arasındaki ilişkilerin fetişleştirilmesi, başka bir ifadeyle 'avankulat' destanda açık bir biçimde olmasa da Kazan-Aruz ilişkisinde göze çarpmaktadır. Dayı fetişinin anne fetişiyle, yani anaerkil yapıyla, bizim eserimizdeki ifadesiyle söylersek geçmişle ilgili bir durum olduğu açıktır ve bu manada dayı, artık eskiyi simgeleyen bir güç olarak kendini göstermektedir. Dayının şahsında eskiyle, geçmişle ilişki, Kazan'ın Beyrek'in ölümüyle ilgili olarak aldığı tedbirler aksini bulur. Aruz'un öldürülmesinin şekli, yüzeysel sebebi Beyrek'i öldürmüş olmasıdır. Mahiyet planında da Beyrek'in ölümü, ifade planında takdim edilen bir bahanedir. Esas mesele ise Salur Kazan'ın, Aruz'da modelleşmiş eskiye ve eskinin temsil ettiği geçmişe karşı tavrıdır. Salur Kazan prensip itibarıyla yeni kahramanlar arasında olmasa bile burada, yani dayısı Aruz Koca'ya aldığı tavır bakımından yeni durumun, yeni düşünce ve faaliyetin sözcüsüne dönüşmüştür." (2019: 55).

Dolayısıyla anlatıda kötü olan kadın değil annedir. Kadın kötüyse başka bir kadının can vermesi düşünülemezdi. Anne bilgiyle değil duyguyla doğurandır. Anne doğal bir olgudur, baba ise kültürel bir olgudur. Bu yaklaşımı açımlayacak ifadeler Erich Fromm'un *Sevme Sanatı* adıyla Türkçe'ye çevrilen çalışmasında şu şekilde yer alır:

"Babayla olan ilişki oldukça farklıdır. Ana içinden çıktığımız yuva, doğa, toprak, okyanustur; Baba bu doğal yuvada hiçbir şey temsil etmez. Çocukla yaşamının ilk yıllarında «şöyle bir» ilişkisi

olmuştur, o ilk dönemlerde çocuk için onun taşıdığı önemin, anneninkiyle karşılaştırılması mümkün değildir. Ama baba doğal dünyayı temsil etmiyorsa da insan varlığının diğer kutbunun düşünceler dünyasının, insan yapısı şeylerin, kural ve emirlerin, disiplinin, gezme ve maceranın temsilcisidir. Baba, çocuğun öğretmeni, yaşamdaki yol göstericisidir.” (1985: 49).

Annenin biyolojik fonksiyonundan daha öteye giderek sosyo-kültürel bir fonksiyona dâhil olmamasını da bu kötücüllük (canını vermeme) sağlamaktadır. Bu, psikanalitik bağlamda simgesel bir kastrasyona karşılık gelir.⁵ Çocuğun bilinçlenme ve kimlik kazanma sürecinde anneye ilişkin arzularından vazgeçmesi ve anneyle ilksel bağın kopması gerekir. Lacan’ın kuramında kastre edici olarak devreye giren simgesel bir babadır, babanın adı’dır.⁶ Hem yasa koyucu hem de cezalandırıcı bir otoritenin sembolü olan “babanın adı”, “sembolleştirmeye içkin olan ve bir bütün olarak eğretilme sürecini etkin kılan ‘babalık eğretilmesi’ olup özne için temel bir dayanak noktasıdır.” (Bowie, 2007: 107) “Simgesel düzene geçişte babanın adı metaforunun yerleşmesi, kilit bir önemdedir.” (İzmir, 2013: 223). Babanın yasası, fallus olarak çocuğu ilk arzu nesnesi olan anneden kastre ederek bu dolayumsuz ilişkiye son verir.⁷ Çocuk kültürün dünyasına ancak Lacan’ın “insanlaştırıcı kastrasyon” adını verdiği bu süreci yaşayarak dâhil olabilir.

“Lacan’a göre Oidipus, yani Babanın Yasası, insanın kültürel bir varlık olarak kurulması için zorunludur. Çünkü Babanın Yasası, insanın kültürel bir özne olarak kurulmasını sağlayarak, içsel olanla dışsalı, sübjektifle objektifi, kendi ile ötekileri ayırt etmesine imkân veren simgesel düzene girmesini sağlamakta, onu annesiyle dolayumsuz haz durumunu arayıştan çıkararak toplumsal bir üye haline dönüştürmektedir (insanlaştırıcı kastrasyon).” (Tura, 2016: 197).

Bu noktada üzerinde durulması gereken konu, evrensel ve zorunlu olan, “babanın adı”nda temsil bulan babanın yasasına çocuğu bizzat yönlendirenin annenin söylemi olmasıdır. Lacan’ın özgün vurgusuyla; “... bir an için bile olsa kendini kastre, yani bu terimin kastettiği anlamda fallustan yoksun olarak değerlendirir; birinin, öncelikle annesinin (ki bu önemli bir nokta), sonra da babasının operasyonuyla; bu anneden babaya geçişte sözcüğün analitik anlamıyla bir transferi ayırt etmeyi tanımayı gerektirecek tarzda gerçekleşir.” (Lacan, 2013: 61). Buradan hareketle annenin söylemi sayesinde çocuk “babanın adı”na bağlanarak kültür düzenine çekilir. Aksi takdirde anne babaya gönderimde bulunmadığında çocuk, anneye bağlı ve imgesel ilişkide takılı kalacaktır (Tura, 2016: 186-187). *Eleştirel Aile Kuramı*’nda Poster, annenin çocuğun kimlik gelişim sürecindeki gönderici/nakledici rolüne şu ifadeleriyle dikkat çeker:

“Anne fallusu olmayandır, böylece anne çocuk ilişkisine bir yokluk sokulur, bu yokluk Lacan için simgeselin özüdür. Fallus herşeyin ötesinde simgeseldir, gerçek bir fallus değildir. Lacan’a göre, söyleminde babayı fallusu olan olarak adlandıran annedir. Çocuğun yaşantısında babanın adı fallusla eşitlenir. Bu işaretlerin yokluğu çocuğu bunları deneyimleriyle ve annesiyle ilişkisinin gerektirmediği bir şekilde, yani simgesel aracılığıyla bütünleştirmeye zorlar. Babanın adı çocuğun öğrendiği duygusallıkla ilişkisi olmayan ve ayna devresi yapısının ötesindeki ilk simgedir.” (Poster, 1989: 125).

⁵ Lacan, “Fallus’un Anlamı” adlı konferans metninde kastrasyonun anlamının aslında etkili ağırlığının ancak annenin kastrasyonu olarak bulgularına dikkat çeker. Ayrıca Lacan’a göre kastrasyon sadece bir tehdit ya da cezayı ifade etmez, aynı zamanda ve daha önemlisi simgesel düzeyde bir yoksunluktur (Lacan, 2013: 59-61).

⁶ Babanın adı; dilin simgesel değerini bulmasını, kültürün normlarının yasa ve yasaklarla ortaya konmasını ve böylece bireyin toplumsal bir varlık olarak yaşayabilmesini sağlayan bir metafora karşılık gelmektedir. Lacan, Freud’un haz, arzu ve nesneye ilişkin mitini daha ileri bir safhaya götürerek yasa-arzu arasındaki dengeyi ilkel babanın saf haz varsayımı yani babanın adı metaforu üzerinden açıklar (Lacan, 2013: 77).

⁷ Lacan ötekinin arzusunun sınanması üzerinden kastrasyon karmaşasını açıklar. Buna göre, özne için önemli olan kendisinin gerçek bir fallusa sahip olmadığı değildir. Asıl belirleyici olan annenin fallusa sahip olmadığını öğrenmesi ve bu dolayımında deneyimlediği eksikliğin tehdidi ya da özlemiyle bağlantılandırılacak deneyim aşamasıdır. Bu izlencede geleceğinin bağlı olduğu şey babanın devreye soktuğu yasa olacaktır (2013: 82-83).

Dede Korkut'un annesinin bu noktadaki gönderici rolü ile kötücülleşmesi aynı çizgide buluşur. Eril kodlarla yüklü yeni bir dönem olan babacıl dönemde Dumrul'un bilinçlenmesi, başka bir ifadeyle kültürel bir özne kimliğini kazanması için annesinden bir daha ona geri dönmesi mümkün olmayacak şekilde koparılması, ilksel sevgi nesnesinden uzaklaştırılması, anne-çocuk arasındaki sembiyotik bağın sonlandırılması gerekmektedir. "Fedakârlık, duyarlılık, vericilik, azim, sabır gibi olumlu niteliklerle örülü anneliği ile kadın, erkeğin karşısına direnç gösterilmesi oldukça zor bir öteki olarak çıkar." (Kaplan, 2021: 60) Deli Dumrul'un annesi tam da bu iyicil özelliklerin dışında kurgulanarak alt metninde sembolik bir okumaya açılır. Annenin çocuğundan canını esirgeyerek kötücül bir konuma geçmesi sayesinde oğul, "babanın adı" metaforuyla simgesel düzende kendi öznel kimliğini yaratabilir. Annenin kötücüllüğü, yeni babacıl düzende bir birey olarak oğlun doğabilmesi için şarttır. Bu bağlamda "kötücül anne" özelinde ideolojik bir fonksiyon öne çıkarılır.

Öte yandan masalarda kötü anneden intikamını alan oğullar gibi Deli Dumrul'un da annesinin canını alması beklenebilirdi. Ancak o eyleme yeni medeniyet dairesi izin vermemekte bu eylem, Tanrı'nın can vermeyen annenin canını almasıyla gerçekleştirilmektedir. Masalda kahramanın kendisinin intikamını alması, Deli Dumrul'da ise tanrının annenin canını alması esasında nesne sürekliliği⁸ (object constancy) olgusuyla ilerleyen karmaşanın nihayetlendirilmesinin bir yoludur.

Sonuç

Deli Dumrul'un annesi diğer anlatılardaki annelere kıyasla iyicil özelliklerin dışında kurgulanarak alt metninde sembolik bir okumayı gerektirmektedir. Bu boyda annenin çocuğundan canını esirgeyerek kötücül bir konuma geçmesi sayesinde oğul, "babanın adı" metaforuyla simgesel düzende kendi öznel kimliğini yaratabilmektedir. Annenin kötücüllüğü, yeni babacıl düzende bir birey olarak oğlun doğabilmesi için şarttır. Bu bağlamda Deli Dumrul Boyu'nda "kötücül anne" özelinde ideolojik bir fonksiyon öne çıkarılmaktadır. Anlatıda Deli Dumrul'nun canının bağışlanması için kendi canını feda etme motifi üzerinden yad kızı idealize edilirken buna koşut olarak can vermeyişi ile anne, kötücül anne konumuna taşınmaktadır. "İlksel sevgi nesnesi", "tamlik hazzı veren", "bütünleyen" annenin, oğlu yerine şaşırtıcı biçimde kendi canını öncelemesi bu noktada ciddi bir çatışma alanı yaratırken esasen sembolik bir anlamla yüklenmektedir. Bu yönüyle insan bilincinin tam da merkezinde bulunan annelik, en ciddi çatışmaların ilksel alanı olduğu gibi Deli Dumrul Boyu mitinde de önemli bir çatışma ve aynı zamanda sorgulama alanına dönüşmektedir.

Psikanalitik bağlamda simgesel kastrasyona aracılık eden, çocuğun bilinç durumuna geçmesi ve bireyleşmesi için temel bir dayanak olarak babanın adı eğretilmesine annenin gönderici rolüyle dâhil oluşuyla tam da bu noktada öne çıkarılan kötücüllüğü paralellik göstermektedir. Deli Dumrul nezdinde oğlun anneden ayrılışını kesinkes hâle getirmek için anneye verdirilen olumsuz cevap ve bu dolayında kazandığı kötücüllük, doğadan kültüre geçişin kurumlaşması için gerekli örgütlenmiş bir harekettir. Bu çerçevede Deli Dumrul Boyu, önemli bir sosyokültürel geçiş döneminin yansımalarını bünyesinde taşımaktadır. Deli Dumrul'un hikâyesinin anneden kopmakla beraber kandan ve beşerden kopmanın, dünyevilikten-uhreviliğe, doğadan-kültüre, tabiattan-medeniyete, bilinçsizlikten-bilince geçişin dolaylı bir öykülemesi olduğu söylenebilir.

Ayrıca Türklerin inancının dünyevi olduğu görüşü dâhilinde Deli Dumrul boyunun; dünyevi-tabiatçı, kan bağlı dolaylı olarak anacıl Türklerin uhrevi, babacıl ve dolaylı olarak ümmet bağlılığı

⁸ Nesne sürekliliği için Cebeci, "Çocuğun o an yanında bulunmayan annesini zihninde canlandırabilmesine dayanan ve annesinin geri dönüşsüz biçimde kaybolmadığını gösteren süreç." (2022: 83) ifadelerini kullanmaktadır.

olan yeni medeniyet dairesindeki İslamiyet'e geçişindeki öyküyle, annesinin tabiat alanının dışına çıkararak eril kültür alanına dâhil olmaya çalışan bireyin ruhsal çatışmasındaki öyküyü birleştirdiği görülmektedir. Aksi takdirde annenin koruyuculuğunun ön plana çıkarılması durumunda çocukluk evresine geri dönülerek çocukluk dramının yinelenmesiyle sonuçlanacaktır. Oysaki gerçekleştirilmesi gereken, kendi yazgısını yüklenen bir yetişkin kimliği yaratabilmektir. Oğul, anneye dolayimsız haz durumundan çıkarak ve eril alana adım atarak kültürel bir özneye dönüşmelidir.

Azrail'e kafa tutarak mite karşı gelen Deli Dumrul'un ilk baştaki "deli" sıfatının anlatı içerisinde psikolojik işleviyle bir gönderme taşıdığı görülmektedir. Yeni medeni dairesinin bildiği ölüm meleğini tanıyamayacak kadar bilinçsiz olan, onunla savaşa kalkıp ardından da yenilerek utanılacak duruma düşen Deli Dumrul, başkalaşımın da eşiğine gelmiştir. Onun bilinç durumuna geçişiyle, göçebe animistik-şamanistik (çok tengri'li) Türklerin tektanrıca inanca dayalı İslamiyet'in kabulü, anacılıktan babacılığa geçiş, Dede Korkut içinde bir geçiş dönemi söylencesi olarak Deli Dumrul'un "uslanma" sürecinde öyküleştirilmiştir. Anlatı, kimliğin yeni inanç sistemiyle edinilebileceğine yönelik ideolojik bir işlev yüklenmiştir.

Babanın ardından annenin de can vermeyişi ile kan bağı üzerinden sembolik bir anlatımla 'anacıl' döneme yani geçmişe bir protesto gerçekleştirilmiştir. Yad kızının can vermek istemesiyle ise özveri, fedakârlık ve yerine geçme bakımından bu karşıtlık kadın ve anne özelinde ön plana çıkarılmıştır. Deli Dumrul'un annesinden ve babasından ayrılarak eşyle yeni bir düzen içine girmesi yoluyla evlilikle bir kadınla tamamlanma çağına gelen, anacıl ve tabiat alanının etkisi altında olan erkek bir kahramanın kültürün kurumsallaştırdığı yeni medeniyet alanına dâhil oluşu imlenmiştir. Bu noktada baba henüz esasen yeni medeniyet dairesindeki değil tabiat dairesindeki fonksiyonuyla özdeşleştirilmiştir. Deli Dumrul'un bu sembiyotik bağı kesmesi için yad kızının yanı sıra Dede Korkut'un diğer boyları da onun kendiliğinin kıyısına varmasına örtük planda destek olmuştur.

Deli Dumrul anlatısında kötü olan kadın değil annedir. Bu, bilinçli bir seçimi düşündürmektedir. Kahraman dünyaya onun gözleriyle baktığı kadından ayrılmış, ancak başka bir kadın ile yeni düzenine girmiştir. Bu düzen artık kültürün kurumsallaştırdığı şekliyle ilerleyen medeniyetin tertip ettiği duygu ve güdülenmelerin bastırıldığı bir düzendir. Yad kızı ile bu düzen iyimserleştirilir, yumuşatılır ve bireyin kültürel alandaki çatışması giderilir ve eril alanın tesirindeki başka bir kadın ile bu düzen pekiştirilerek tabiatı temsil eden anneden birey koparılmış olur. Sonunda başka bir kadınla evlilik yoluyla birliktelik kurulduğuna göre anlatının "kötücül anne" özelinde ideolojik bir fonksiyona sahip olduğu görülür.

Kaynakça

- Abdulla, K. (2019). *Gizli Dede Korkut*, akt. Duymaz, A., (4. Baskı). İstanbul: Ötüken Neşriyat.
- Akgün, C. (2017). "Kadın ve Erkek İkiliklerin Ötesine Geçmek", *Psikeart Kadınlık Özel Sayısı*, 51, s. 18-25.
- Akşit Kuşcan, Ö. (2015). *Lilith'den Malala'ya Kadının Adı Var*, İstanbul: Puslu Yayınları.
- Aliyeva, A. (2020). *Dede Korkut Destanı Örneğinde Eski Türklerde Din, Toplum ve Kadın*, Yüksek Lisans Tezi, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü: Ankara.
- Alsaç, F. (2018). "Dede Korkut Hikâyelerinde Arketipsel Bir Sembol Olarak Kadın", *Akra Kültür Sanat ve Edebiyat Dergisi*, (6)14, s. 91-122.
- Berktaş, F. (2009). *Tek Tanrılı Dinler Karşısında Kadın- Hıristiyanlıkta ve İslamiyette Kadının Statüsü Üzerine Karşılaştırmalı Bir Yaklaşım*, İstanbul: Metis Yayınları.
- Bowie, M. (2007). *Lacan*, çev. Pekel Şenel, V., Ankara: Dost Kitabevi.

- Cebeci, O. (2022). *Psikanalitik Edebiyat Kuramı*, İstanbul: İthaki Yayınları.
- Coogan, M. D.; Chapman, C. R. (2018). *The Old Testament / A Historical and Literary Introduction to the Hebrew Scriptures*, New York: Oxford University Press.
- Duranlı, M. (2015). “Deli Dumrul Anlatmasında Ötenazi Kalıntısı”, *Türk Dünyası İncelemeleri Dergisi*, (15)2, s. 43-49.
- Durudoğan, H. (2009). “Unes Femmes: Kristeva, Psikanaliz ve Kadın”, *Cinsiyetli Olmak Sosyal Bilimlere Feminist Bakışlar*, der. Direk, Z., İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.
- Ergin, M. (2009). *Dede Korkut Kitabı-1*, Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
- Estes, C. P. (2017). *Kurtlarla Koşan Kadınlar-Vahşi Kadın Arketipine Dair Mit ve Öyküler*, çev. Atalay, H., İstanbul: Ayrıntı Yayınları.
- Fromm, E. (1985). *Sevme Sanatı*, çev. Gündüz, I., İstanbul: Say Yayınları.
- Girard, R. (2005). *Günah Keçisi*, çev. Ergüden, I., İstanbul: Kanat Yayınları.
- Gökyay, O. Ş. (2006). *Dedem Korkudun Kitabı*, İstanbul: Kabcacı Yayınevi.
- İzmir, M. (2013). *Öznenin Diyalektiği Hegel, Sartre ve Lacan*, Ankara: İmge Kitabevi.
- Jung, C. G. (2003). *Dört Arketip*, çev. Aksu Yılmaz, Z., İstanbul: Metis Yayınları.
- Kaplan, M. (2006). *Türk Edebiyatı Üzerine Araştırmalar I*, İstanbul: Dergâh Yayınları.
- Kaplan, Z. (2021). *19. Yüzyıl Türk Romanında Annelik Olgusu (1870-1900)*, Doktora Tezi, Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü: Kayseri.
- Karaca, Ş. (2019). *Kötücül Kadın-Türk Edebiyatında Kötücül Kadın İmgesi*, Ankara: Akçağ Yayınları.
- Kasımoğlu, S. (2022). “Türk Masallarında Anne Motifinin Psikanalitik Çözümlemesi”, *Motif Akademi Halkbilimi Dergisi*, 15 (39), s. 743-753.
- Kemaloğlu, M. (2018). *Dede Korkut Destan İçre Tarih*, Ankara: Kitap72 Yayınları.
- Kocakaplan, İ. (2004). “Dede Korkut’un Delileri”, *Millî Folklor*, 16 (64), s. 18-24.
- Lacan, J. (2013). *Fallus’un Anlamı*, çev. Tura, M. T., İstanbul: Altıkırkbeş Yayın.
- Lacan, J. (2013). *On the Names of the Father*, çev. Fink, B., Cambridge: Polity Press.
- May, R. (2018). *Kendini Arayan İnsan*, çev. Işık, K., İstanbul: Okuyan Us Yayınları.
- Öncü, Ş. (2017). “Sonsuz İnşaat”, *Psikeart Erkeklik Özel Sayısı*, 50, s. 40-43.
- Önkol, A. (2023). “Toplumsal Cinsiyet Rollerinin Masallara Etkisi”, *AHBVÜ Edebiyat Fakültesi Dergisi*, 9, s. 11-24.
- Pehlivan, G. (2019). *Dede Korkut Kitabı’nda Yapı, İdeoloji ve Yaratım -Dresden ve Vatikan Nüshalarının Mukayeseli Bir İncelemesi-*, İstanbul: Ötüken Yayınları.
- Poster, M. (1989). *Eleştirel Aile Kuramı*, çev. Tapınç, H., İstanbul: Ayrıntı Yayınları.
- Saydam, B. (2019). *Deli Dumrul’un Bilinci*, İstanbul: Metis Yayınları.
- Tezcan, S.; Boeschoten, H. (2012). *Dede Korkut Oğuznameleri*, İstanbul: YKY Yayınları.
- Tokgözlü, A. (2021). “Dede Korkut Kitabı’ndan “Duha Koca Oğlu Deli Dumrul” Adlı Hikâyenin Yapı Bakımından Tahlili”, *Korkut Ata Türkiyat Araştırmaları Dergisi*, 6, s. 298-313.
- Tura, S. M. (2016). *Freud’dan Lacan’a Psikanaliz*, İstanbul: Kanat Kitap.
- Tura, S. M. (2022). *Şeyh ve Arzu*, İstanbul: Metis Yayınları.
- Wellton, E. (2001). *Anne: Melek mi, Yosma mı? Anneliğin İdealleştirilmesi ve Alçaltılması*, çev. Kunt, S.; Kurultay, C., İstanbul: Ayrıntı Yayınları.
- Yalçın, M. (2021). “Dede Korkut Hikâyeleri’nde Anne Arketipi”, *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 14 (77), s. 69-76.